

JAAAR VERSLAG

Paleis Het Loo 2019

PALEIS HET LOO

PALEIS HET LOO

missie

Het is onze missie te zorgen voor een betekenisvolle, duurzame rol van Paleis Het Loo, als Nederlands erfgoed en als levend platform rond het onderwerp Koningshuis.

visie

Paleis Het Loo is een modern museum met een historische basis; een fascinerend geheel waarin we traditie en erfgoed samenbrengen met innovatie en actualiteit. We zoeken daarbij continu naar de optimale balans tussen inhoudelijke integriteit en commercieel succes.

INHOUDS OPGAVE

1	Directie & Raad van Toezicht	4
2	Verzamelen & Bewaren	10
3	Vernieuwing & Verbouwing	16
4	BuitenGewoon Open	22
5	Nieuwe Organisatie	28
6	Financiën, Partners & Fondsen	32
7	Besluit & Vooruitblik	40
	Colofon	43

DIRECTIE & Raad van Toezicht

Toen we in mei midden in de ontwaterde en van zand ontdane bouwkuip stonden, was direct duidelijk hoe omvangrijk de ondergrondse uitbreiding is. In de zomer werd het vloeroppervlak door de plaatsing van wanden in afzonderlijke ruimtes verdeeld. Het schonk ons een blik vooruit; je zag het voor je, hoe bezoekers straks in de tentoonstellingszalen lopen en van de faciliteiten gebruikmaken. Hoe ze het vernieuwde paleis bezichtigen, in de tuinen wandelen of de geschiedenis van ons koningshuis leren kennen in de nieuwe ondergrondse presentatieruimte. Een ander belangrijk fundament werd ook gelegd; op 1 april voltooiden we de herstructurering en clustering van onze organisatie. En een dag later was H.K.H. Prinses Beatrix aanwezig bij de onthulling van de vier sculpturen in *The Garden of Earthly Worries* van Daniel Libeskind, een fraaie start van het BuitenGewoon Open seizoen.

Ook 'ons' tweede grote bouwproject, de aanleg van het CollectieCentrum Nederland (verder CC NL), verloopt voorspoedig. Het aan de rand van Amersfoort gelegen depotgebouw zal vanaf juni 2020 in gebruik worden genomen door vier samenwerkende collectiebeherende instellingen: het Nederlands Openluchtmuseum, de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, het Rijksmuseum en Paleis Het Loo.

Sinds 2018 overlegt de directie met de Ondernemingsraad en Vrijwilligersraad over het slagvaardiger en efficiënter inrichten van de organisatie. Aan het begin van het verslagjaar sprak de directie met vrijwel alle medewerkers en vrijwilligers over de ophanden zijnde veranderingen, zoals nieuwe of aangepaste functies en verantwoordelijkheden, nieuwe leidinggevendenden en toezichthouders en een tweehoofdige bestuursstructuur. In april gingen twaalf afdelingen over in vijf clusters. De clusterhoofden vormen met de directie het managementteam. De veranderingen pakken goed uit; de nieuwe organisatie functioneert zoals was beoogd.

Intussen gingen we voor de tweede keer BuitenGewoon Open. Uiteraard keerden enkele geliefde evenementen en activiteiten terug: de *PinksterBrocante*, *Koninklijke PK's* met het Koninklijk Staldepartement, de *Prinsen- & Prinsessendagen*, de buitenfair *Spirit of Winter* en onze traditionele afsluiter *Winterpaleis Het Loo*. In de zomer brachten promotieteams Paleis Het Loo extra onder de aandacht op campings en vakantieparken. Met succes: er kwamen meer prinsessen dan ooit en het

Winterpaleis was mede door de toegevoegde Theatertour een ware publiekstrekker. De nieuwe formules en marketingstrategieën sloegen dus aan.

Nieuw was ook de plaatsing van hedendaagse kunst in de tuinen. De vier sculpturen van Daniel Libeskind symboliseren de elementen ozon, lachgas, methaan en koolstofdioxide, niet toevallig de gassen die klimaatveranderingen bewerkstelligen. *The Garden of Earthly Worries* leende zich uitstekend voor verdiepende educatieve programma's, lezingen en rondleidingen. Zo vertelden deskundigen in de rondleiding 'Het Goede van Groen' over de medicinale eigenschappen van planten en kruiden en hoe die kunnen bijdragen aan oplossingen voor klimaatproblemen. De museumdocenten filosofeerden met scholieren over welke acties daarvoor nodig zijn, terwijl in lezingen de achtergronden van de expositie en architect toegelicht werden.

We sloten 2019 af met 153.010 bezoekers. Een goed resultaat, zeker indachtig het drukke begin van vorig verslagjaar, toen zestien duizend belangstellenden hun laatste kans grepen om het nu 'oude' paleis te bezichtigen. We zijn het nieuwe decennium dan ook sterk begonnen en vernieuwen en verbouwen verder.

Michel van Maarseveen
Algemeen directeur

Pien Harms
Zakelijk directeur

Mei 2020

¹ In 2019 werden de contouren van de vernieuwing van Paleis Het Loo steeds duidelijker. De zogeheten 'lege bak' bleef niet lang leeg. Nadat de vloer was geëffend, konden het betonvloerwerk en de muren van de tentoonstellingszalen geplaatst worden.

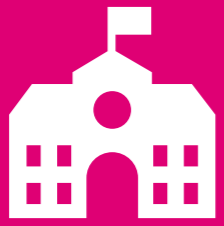
2

3

4

31.767 MUSEUMKAART HOUDERS
 BankGiro Loterij VIP-KAARTEN 8.305
 E-tickets 25.592

153.010 BEZOEKERS
 Het dak op! uitzicht op oud én nieuw 66%¹

5

Algemeen directeur:

drs. M.P. (Michel) van Maarseveen

Belangrijkste nevenfuncties:

- Voorzitter Raad van Toezicht Apeldoorn Marketing
- Lid Raad van Adviseurs Vereniging Rembrandt
- Lid van de Raad van Advies van Visit Veluwe
- Lid Veluwe Attracties Overleg (DVA)
- Lid Toeristisch Platform Apeldoorn
- Lid stuurgroep CollectieCentrum Nederland
- Lid Veluwe Alliantie namens DVA
- Adviseur Geschiedkundige Vereniging Oranje-Nassau
- Adviseur Stichting Kastelen, Buitenplaatsen en Landgoederen

Zakelijk adjunct-directeur en

m.i.v. 15-02-2020 Zakelijk directeur:

drs. P.L. (Pien) Harms

Belangrijkste nevenfuncties:

- Directeur-bestuurder P. Het L Products B.V. m.i.v. 20-01-2020 PHL Commerce B.V.
- Lid CAO-delegatie De Museumvereniging

² Op 25 april werd het hoogste punt van het CC NL bereikt. Michel van Maarseveen, Taco Dibbets (directeur Rijksmuseum), en Susan Lammers (directeur RCE), assisteerden bij het hijsen van de vlag naar 24 meter hoogte. ³ Tijdens de viering van het diepste punt in mei vonden onder leiding van medewerkers en directie rondleidingen plaats in de bouwkuip. Er waren verschillende relaties uitgenodigd, onder wie buurtbewoners, medewerkers, vrijwilligers, vrienden van Paleis Het Loo en Paleisambassadeurs. ⁴ Tijdens de September Tuinmaand werden demonstraties verzorgd over het 17e-eeuwse bloemschikken met bloemen uit de paleistuin. ⁵ De Theatertour tijdens Winterpaleis Het Loo werd getolkt in Nederlandse Gebarentaal (NGT) door Paleis Het Loo-restaurator Hans Schuite, net als enkele rondleidingen. Zo'n veertig doven en slechthorenden kregen informatie over het wassen, persen en vouwen van linnengoed en de theatervoorstelling.

¹ Dit cijfer is afgeleid van het publieksonderzoek, waarin 66% van de ondervraagden aangaf het dak te hebben bezocht tijdens BuitenGewoon Open (april tot en met september).

RAAD van Toezicht

In 2019 werd besloten de Raad van Toezicht uit te breiden. Gezien de samenstelling van de Raad waren we op zoek naar leden die meer aansluiting hebben bij onder meer de doelgroepen jongeren en jongvolwassenen. Van belang was dat hun competenties, achtergronden, kennis en ervaring de demografische samenstelling en culturele diversiteit van Nederland zouden weerspiegelen. Bestuurlijke ervaring gaf bijgevolg niet de doorslag. De Raad was dan ook verheugd dat op 15 november Ahmet Polat en Mardjan Seighali tot leden van de Raad zijn benoemd. De heer Polat (41) is fotograaf en filmmaker en oprichter van Stichting Studio Polat, waar de focus ligt op verbinden, begrijpen, betrekken en inspireren van mensen uit alle lagen van de bevolking. Mevrouw Seighali (55) is directeur-bestuurder van Stichting Vluchtelingen-Studenten UAF en begeleidt vanuit haar bestuurlijke rol organisaties in ontwikkeltrajecten.

'Het eerste wat ik bij binnenkomst in het paleis zag waren op de wand geschilderde Ottomanen ... en dacht: "Wat zeggen zij over de samenleving van toen? En wat zouden ze kunnen vertellen over die van nu?" Wil je als museum een afspiegeling zijn van de samenleving, dan is een meervoudig perspectief cruciaal'. - Ahmet Polat, lid van de Raad van Toezicht.

In 2019 trad Flip Maarschalkerweerd terug als vaste adviseur van de Raad. Jarenlang heeft hij - eerst als lid en later in de rol van adviseur - een belangrijke rol gespeeld bij Paleis Het Loo. Wij zullen zijn wijsheid, humor en relativisering missen. Hij werd op 1 juli opgevolgd door Claudia Hörster, directeur Koninklijke Verzamelingen. Mevrouw Hörster woont als vaste adviseur van de Raad de vergaderingen bij. Tijdens de vergaderingen, maar ook vele malen daartussen, was de Raad nauw betrokken bij het transformatieproces van het museum. De Vernieuwing & Verbouwing en het CC NL waren terugkerende vergaderpunten. De directie bracht verslag uit van de grote vorderingen in beide bouwprojecten. Ook spraken de Raad en de directie plezierig en intensief over de organisatorische aanpassingen die nodig zijn om het museum goed uit te rusten voor zijn taken in 2021.

De vergaderingen vonden plaats op 22 maart, 28 juni, 13 september en 15 november. Tijdens de vergadering van 22 maart werden de jaarrekening en het jaarverslag over 2018 in aanwezigheid van de accountant besproken en goedgekeurd. Tevens werd kennisgenomen van de accountantsverklaring en het accountantsverslag. In de vergadering van 13 september discussieerde de Raad met de directie en enkele MT-leden over de marketingcommunicatie- en fondsenwervingstrategie, het integriteitsmanagementsysteem, MTO (medewerkers-tevredenheidsonderzoek) en de risicoanalyse. In de vergadering van 15 november werd de begroting voor 2020 door de directie toegelicht en door de Raad goedgekeurd. Mevrouw Verbeet en de heer Damen voerden op 28 juni een functioneringsgesprek met de directeur.

De auditcommissie van de Raad bestond uit de heer Damen en de heer Vendrik.

Op 28 juni stemde de Raad van Toezicht in met een statutenwijziging. De minister van OCW deed dat op 22 januari 2020. Redenen waren de overgang naar een tweehoofdig statutaire directie - met als gevolg de benoeming van Pien Harms tot zakelijk directeur-bestuurder, en de verlaging van het aantal zittingen in de Raad (van drie keer per vier jaar naar twee keer per vier jaar). Op die manier wordt in de Raad zowel continuïteit als mobiliteit gewaarborgd. De statuten dienden ook aangepast te worden aan de nu voor ANBI's geldende wet- en regelgeving. Er werd van de gelegenheid gebruikgemaakt om de nieuwe tegenstrijdig belangregeling (die naar verwachting binnenkort wet zal worden) en de bepalingen van de Governance Code Cultuur eveneens in de statuten te verwerken. Op 20 november 2019 liet de minister van OCW weten dat zij gehoord wil worden bij de benoeming van nieuwe leden van de Raad van Toezicht. Deze bepaling werd aan de statuten toegevoegd die vervolgens op 7 februari 2020 notarieel passeerden en vanaf die datum gelden.

Door de directeur zijn rapportages over de gang van zaken in het museum en over belangrijke ontwikkelingen aan de leden gezonden. De voorzitter en leden hebben regelmatig individueel contact met de directie over uiteenlopende onderwerpen. Ook woonden zij zowel museale activiteiten als openingen van tentoonstellingen bij.

De Raad van Toezicht is de directie, medewerkers en vrijwilligers zeer erkentelijk voor hun grote inzet en betrokkenheid bij het museum en ziet de toekomst met groot vertrouwen tegemoet.

Namens de Raad van Toezicht,
GERDI VERBEET
Voorzitter

6 De Raad van Toezicht en directie op de zolder van het Stallenplein. V.l.n.r.: Claudia Hörster, Marc Damen, Ahmet Polat, Mardjan Seighali, Pien Harms, Gerdi Verbeet, Michel van Maarseveen, Marc van Gelder en Marry de Gaay Fortman.

Het is belangrijk dat Paleis Het Loo toegankelijk is voor alle lagen van de bevolking. Dat kan door diverse en relevante verhalen te vertellen, waarin er steeds andere deuren opengaan naar een wereld van ons allemaal'.

- Mardjan Seighali, lid van de Raad van Toezicht.

In de Raad van Toezicht van de Stichting Paleis Het Loo Nationaal Museum hadden in 2019 de volgende leden zitting: ir. M.S.P. (Marc) Damen, mr. M.T.H. (Marry) de Gaay Fortman, drs. M.C. (Marc) van Gelder, A. (Ahmet) Polat (m.i.v. 15 november), M. (Mardjan) Seighali (m.i.v. 15 november), drs. C.C.M. (Kees) Vendrik en G.A. (Gerdi) Verbeet, voorzitter. Drs. Ph.C.B. (Flip) Maarschalkerweerd was adviseur van de Raad tot 1 juli. Hij werd als adviseur opgevolgd door drs. C. (Claudia) Hörster, directeur Koninklijke Verzamelingen.

De Raad telt minimaal 5 en maximaal 9 leden. Leden van de Raad worden benoemd voor vier jaar en kunnen sinds 7 februari 2020 eenmaal worden herbenoemd.

- De eerste termijn van de heer Damen loopt af op 1 juli 2020; hij is herbenoembaar.
- De derde termijn van mevrouw De Gaay Fortman loopt af op 1 januari 2023; zij is niet herbenoembaar.
- De derde termijn van de heer Van Gelder loopt af op 1 september 2020; hij is niet herbenoembaar.
- De eerste termijn van de heer Polat loopt af op 15 november 2023; hij is herbenoembaar.
- De eerste termijn van mevrouw Seighali loopt af op 15 november 2023; zij is herbenoembaar.
- De eerste termijn van de heer Vendrik loopt af op 1 september 2021; hij is herbenoembaar.
- De tweede termijn van mevrouw Verbeet loopt af op 1 september 2021; zij is niet herbenoembaar.

De leden van de Raad verrichten hun werkzaamheden ten behoeve van het museum met inachtneming van de Governance Code Cultuur en ontvangen een bescheiden onkostenvergoeding. Met de directie is afgesproken dat de leden gedurende hun lidmaatschap een keer kosteloos gebruik kunnen maken van de zaalfaciliteiten. Eventuele bijkomende (catering)kosten zijn voor rekening van de gebruiker. De directie neemt deel aan de vergaderingen van de Raad. Soms vindt een deel van de vergadering plaats buiten de aanwezigheid van de directie.

VERZAMELEN & Bewaren

Verzamelen zit museale organisaties in het bloed. Vanuit de mooi geformuleerde opdracht de collectie te verrijken, hebben Nederlandse musea decennialang veel energie en middelen gestoken in het verwerven van passende objecten. De meeste musea beschikken daardoor over rijke en gevarieerde verzamelingen. Dat geldt ook voor Paleis Het Loo.

Dat er grenzen aan de groei zijn, is een besef dat inmiddels breed wordt gedeeld. Ook Paleis Het Loo kijkt kritischer naar potentiële verwervingen. Dat bleek uit het in 2018 aangescherpte aannamebeleid en komt tot uitdrukking in het geactualiseerde Collectieplan. Het fundament van dit plan werd in 2019 gelegd en bevat het nieuwe verwervingsbeleid. De nadruk verschuift naar het kwalitatieve aspect van het begrip verrijking: beredeneerde verwerving wordt gecombineerd met intensieve zorg voor de bestaande collectie.

Door deelname aan het samenwerkingsproject CollectieCentrum Nederland zijn voor de collectie optimale bewaaromstandigheden gewaarborgd.

De acquisities in het verslagjaar markeerden deze omslag heel goed. Er werden weliswaar bijzondere objecten verworven, maar de aanwas was veel minder groot dan voorheen. Dat was deels het resultaat van grondig onderzoek. Zo bleek de op een veiling aangeboden voor ons zeer relevante publicatie *A description of the King's royal palace and gardens at Loo* (Londen 1699) een zogeheten roofdruk. Er werd dus besloten niet tot verwerving over te gaan. Hetzelfde gold voor een convoluut met 106 ontwerpprenten van

de hand van Daniel Marot, waaronder een groot aantal prenten van interieurs van het paleis. Die ontbreken helaas in onze collectie. Echter, nauwgezette vergelijking door onze bibliothecaris met elders aanwezige originele prenten wees uit dat het om - door niemand opgemerkte - nadrukken ging, nauwkeurig nagestoken naar de originelen. Deze voorbeelden illustreren hoe belangrijk (wetenschappelijk) onderzoek voor een museale organisatie is.

Overigens is onderzoek niet alleen nodig om te bepalen of iets wel of niet moet worden aangekocht, het is ook van belang voor de onderbouwing van de financiering van onder meer restauraties en tentoonstellingen. Zo wist het cluster Kennis & Collectie samen met het cluster Commercie & Innovatie enkele geslaagde fondsenwervingstrajecten op te zetten. We kregen financiële ondersteuning van de Gravin van Bylandt Stichting en het Hendrik Mullerfonds, respectievelijk voor de restauratie van de Staatsietrap en het Keukenkeldertje van Mary Stuart.

Dat Paleis Het Loo minder objecten verwierf, betekende niet dat de aandacht voor de collectie afnam. Integendeel: de focus kwam sterker te liggen op de zorg voor de bestaande collectie en de grote restauratieopgave. Dat die opgave na de heropening in 2021 onverminderd aandacht krijgt, bewees het besluit om in de toekomst jaarlijks een substantieel budget voor restauraties vrij te maken. Dit sorteert een positief effect op de snelheid en effectiviteit van restauratie- en conserveringsprojecten.

¹ De collectiestukken worden tijdens de Vernieuwing & Verbouwing in verschillende depots in Nederland bewaard. Een voordeel was dat de conservatoren - de collectie moest immers verhuisklaar gemaakt worden - een helder beeld kregen van de staat en kwaliteit van de objecten.

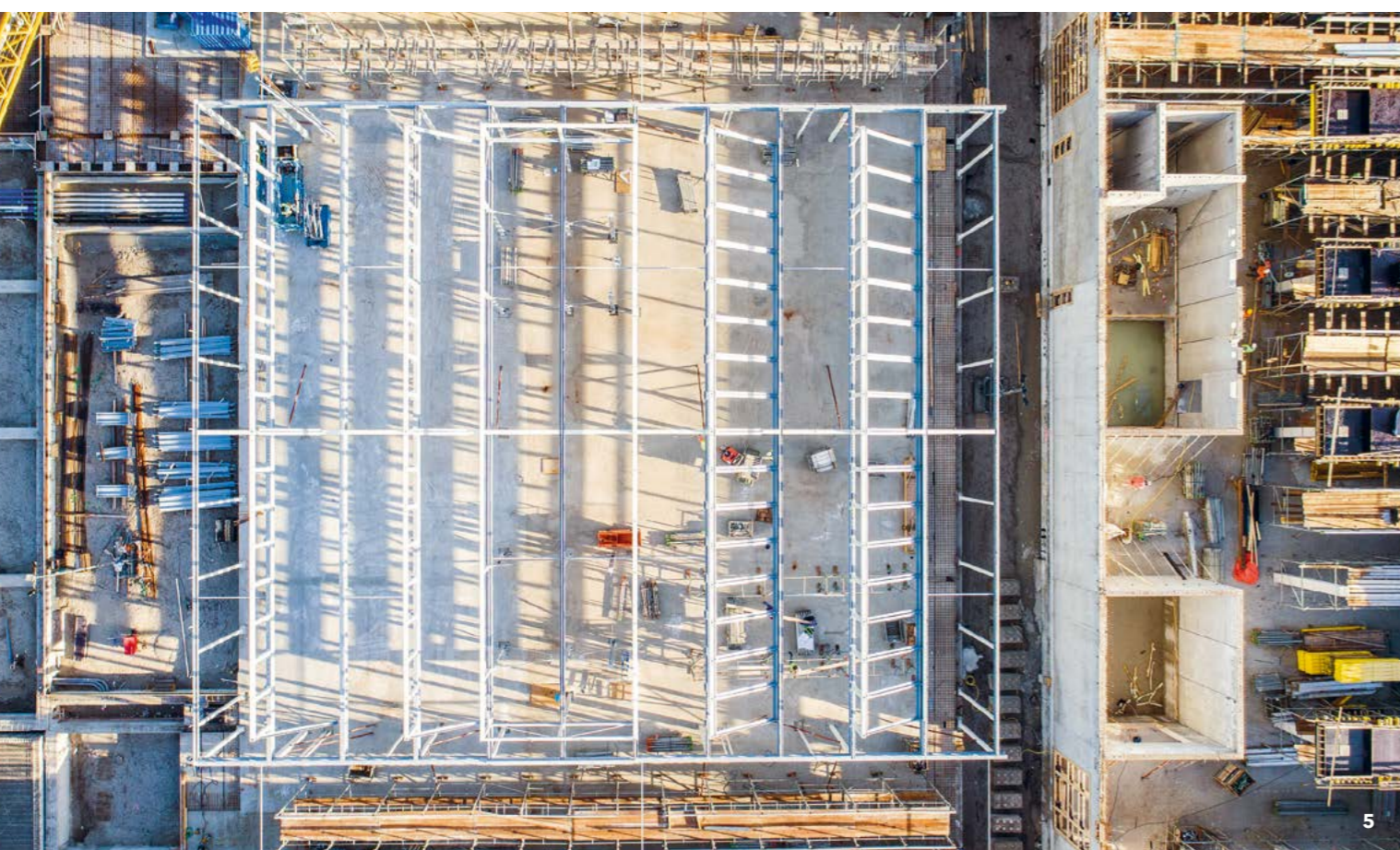
2

3

4

5

6

'Onze collectie ging van 52 naar 2 externe tijdelijke depots. Daar bereiden we de verhuizing naar het CC NL voor. Van koets tot vingerhoedje, alles gaat door onze handen. Een unieke gelegenheid om de voorwerpen van dichtbij te bekijken.'

- Mariska Dumas, registrarior.

In 2019 stelden we in samenspraak met belangrijke bruikleengevers prioriteitenlijsten op, resulterend in tientallen restauratieopdrachten. Zo zijn onder begeleiding van de verantwoordelijke conservatoren zo'n veertig schilderijen gerestaureerd door externe restauratoren en werkten onze eigen restauratoren aan gevarieerde objecten als gordijnen, stoelen en lijsten. Ook werden grote stappen gezet in het meerjarige 'prentenproject', waarin duizenden prenten worden bekeken, gerestaureerd of gereinigd, opnieuw opgezet en bewaard.

Het zogeheten ontzamelbeleid (afstoting) werd ook voortgezet. We verdeelden de depotcollecties in drie categorieën: 1) bewaren, 2) nominatielijst afstoten en 3) voorstel retour bruikleengever(s). Dit betekende dat per deelcollectie werd bepaald welke objecten niet langer relevant zijn voor de collectie of niet meer passen in toekomstige opstellingen. Dat gold voor twee porseleinen jardinières, dertien 17e-eeuwse meubelstukken, een schilderij en een verlichtingsarmatuur. In goed overleg keerden de objecten terug naar de eigenaars.

Vanzelfsprekend stond een groot deel van het verslagjaar in het teken van voorbereidende werkzaamheden voor de ingebruikname van het CC NL, zoals de realisatie van een overkoepelend standplaatsbeheersysteem (SBS), de afronding van de verhuisplanning en de voltooiing van het inrichtingsplan voor alle depotcompartimenten. En in de tijdelijke depots in Lelystad en Den Haag maakten onze collectiemedewerkers objecten CC NL proof: schoon, in goede staat, ingepakt en klaar voor verhuizing.

2 In 2021 zijn alle tentoongestelde objecten gerestaureerd of zodanig behandeld dat ze minstens drie decennia meekunnen. Hans Schuite restaureerde enkele textielstukken die in het vernieuwde paleis worden geplaatst.

3 Depotcoördinator Donny Tijssen inspecteert de conditie van een Diorama in stolp om de verpakkingwijze te bepalen voor het transport naar het CC NL.

4 Restaurator Charles de Smet brengt meubelstukken en sierlijsten weer terug in goede staat.

5 In 2019 startte de bouw van het interieur van het CC NL. Van bovenaf is goed te zien dat de depots omringd worden door ruimtes als kantoren, restauratieateliers en werkplaatsen.

6 Johan de Haan, Hoofd Kennis & Collectie, vertelt over de vondst in het kabinet Willem IV. De vraag is of een lakzegeltje met het monogram A.B. verwijst naar beeldhouwer Anthony Boogmaker. Dat wordt uitgezocht.

Aanwinsten IN 2019

Paleis Het Loo breidt zijn collectie geregeld uit. Dit gebeurt door bruiklenen (er is een bruikleenstop tot 2021), schenkingen en door aankoop van objecten die nog ontbreken binnen het museum of belangrijk zijn voor de collectie. De schenkingen zijn afkomstig van particulieren of organisaties, de aankopen worden gefinancierd door genereuze bijdragen van diverse interne en externe fondsen, waaronder die van onze vrijwilligers, het Fonds Voluntariaat Paleis Het Loo. Een volledig overzicht van bruiklenen, schenkingen en aankopen is vanaf medio 2020 te raadplegen via paleishetloo.nl. Een tip van de sluier.

A1 Poëziealbum van Paula Wiessner, met daarin gedichtjes geschreven door de prinsessen Beatrix (1938) en Irene (1939) / diverse vervaardigers / 1943-1974.

Dit album behoorde toe aan Paula Wiessner (1935), dochter van P.C. Wiessner, conciërge op Paleis Het Loo. Het bevat onder andere gedichtjes en tekeningen van de prinsessen Beatrix en Irene. Zij verbleven in de zomer op Paleis Het Loo om hun oma, koningin Wilhelmina, te bezoeken. Ook schreven ze in Paula's poëziealbum. Prinses Beatrix ondertekende haar bijdrage met 'Herrennering Aan Trix'. Met dit persoonlijke document kunnen wij onze bezoekers meer vertellen over de wijze waarop deze generatie Oranjes Paleis Het Loo beleefde. Schenking: mevrouw P. Stykel-Wiessner.

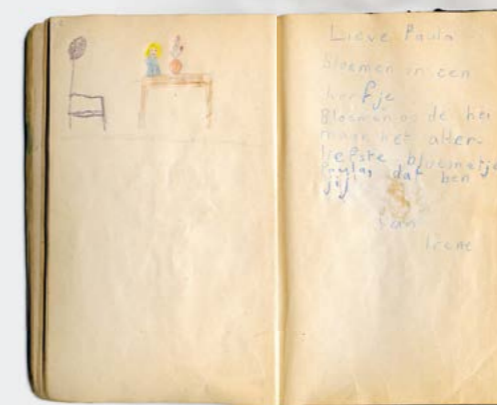
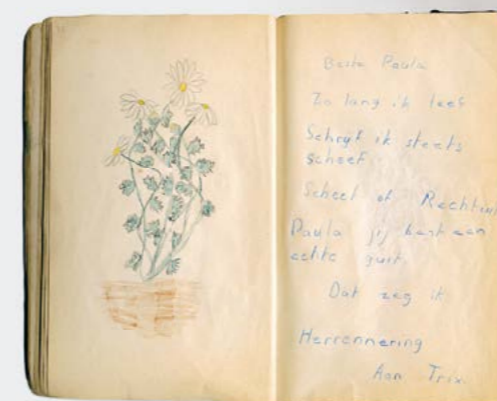
A2 Portret van koning-stadhouder Willem III (1650-1702) met hoed / Jan Hendrik Brandon (ca. 1660-1714) / 1698.

Op dit portret kijkt koning-stadhouder Willem III de toeschouwer vriendelijk aan. Het werd in 1698 geschilderd door de Nederlandse hofschilder Jan Hendrik Brandon. Het is een vrij informeel portret waarop zijn koningschap niet wordt benadrukt: in plaats van regalia en een koningsmantel is Willem III gekleed in een harnas met daaronder een brokaten jas. Hij draagt een kanten sjaal om zijn hals en heeft een jagershoed op. De blauwe sjerp van de Orde van

de Kousenband is zichtbaar. Een dergelijk portret was nog niet in de collectie aanwezig. Vermoedelijk zal Willem III als hij op Het Loo vertoefde er ongeveer zo hebben uitgezien. Aankoop: Paleis Het Loo, met steun van het Dr. H.O.C.R. Ruding Fonds en het Landheer van Hengforden Fonds.

A3 Lakstempel / onbekende vervaardiger / 1733-1775.

Officiële papieren, verstuurd vanuit Paleis Het Loo in de periode van prins Willem IV (1711-1751), werden verzegeld met lak, waarin een stempel werd gedrukt met het wapen van de Prins van Oranje. Zo'n lakzegel, dat een belangrijke schakel was in de communicatieketen van het Oranjehof in de 18e eeuw, ontbrak in de collectie. Het in bruikleen aanvaarde lakstempel van verguld staal met een houten greep draagt in Latijn het opschrift: 'Zegel behorende tot Het Loo'. In de archieven van de stadhouders komen rekeningen voor het laten graveren van lakzegels regelmatig voor. Bruikleen: particuliere collectie, Leiden.

A1

A2

AANWINSTEN 25 (SETS)

VERHUISKLAAR VOOR CC NL - LOCATIE LELYSTAD	99,63%
VERHUISKLAAR VOOR CC NL - LOCATIE DEN HAAG	99,25%
DIGITALE REGISTRATIEGRAAD	77,1%

178.910
BESTANDEN IN BEELDBANK

Tentoonstellingsverkeer	16 (SETS)
Gebarcodeerde objecten	circa 50.000
Nieuwe mediarecords	7.281
Ontzameld	21 (SETS)

A3

VERNIEUWING & Verbouwing

De Vernieuwing & Verbouwing vorderde gestaag. De doorbraken naar de Oost- en Westvleugel waren technische hoogstandjes, net als het storten van het onderwaterbeton en daarna het leegpompen van de ondergrondse ruimte. In het paleis legden de werkzaamheden onder meer oude indelingen, balken, tegels, betimmeringen, een beerput en oeil de boeuf (ovaal raam) bloot. Zo kregen we een kijkje achter de schermen van de bouwgeschiedenis. Maar niet alles ging goed. Er waren lekkages en scheurtjes, er ontstond een zinkgat in de bouwput en een aanbesteding mislukte. Echter, deze problemen werden kortdaat aangepakt, waardoor er in het verslagjaar geen alarmerende budget- of tijdsoverschrijdingen optraden.

'De aanleg van de ondergrondse ruimte is natuurlijk spectaculair, maar niet zonder enig risico. Soms dacht ik bij die doorbraken naar de Oost- en Westvleugel dat de constructies uit gewoonte bleven staan, alsof ze geen zin hadden het "feestje" te verstoren.'

- Raphaël van Amerongen, projectmanager Vernieuwing & Verbouwing.

Het Projectbureau Vernieuwing & Verbouwing bestaat uit zeer ervaren externe specialisten die de bouw en alle deelprojecten die daaruit voortvloeien begeleiden en afronden. Soms grote en zichtbare als de bouwkuip en de kolommen, soms kleinere nog onzichtbare als de inrichting van de personeelskantine en informatiebalie, de bepaling van de publieksroutes, de bewegwijzering op het buitenterrein en de invulling van de technische ruimtes.

'Terwijl de bouw vordert, moet je voortdurend opletten en bijsturen. Als bewaker van het proces zorg ik voor balans in de belangen van opdrachtgever, ontwerpers en aannemers. 2019 was een hobbelig pad, maar door openheid en onderlinge betrokkenheid hebben we toch veel meters gemaakt.'

- Richard Schraven, procesmanager Vernieuwing & Verbouwing.

Ook dit verslagjaar maakten we de bezoekers deelgenoot van mijlpalen en essentiële bouwontwikkelingen via de *Vernieuwing & Verbouwing*

facebook groep en informerende affiches op de schuttingen rond de bouwplaats. De bezoekers konden de werkzaamheden vanaf het dak volgen en we plaatsten periodiek berichten op Facebook, Twitter en Instagram. De online tijdlijn met ontdekkingen en timelapses werd goed bekeken. De medewerkers en vrijwilligers kregen updates en informatie over de bouw in de maandelijkse nieuwsbrief *HALLoo* en konden onder leiding van deskundigen de bouwwerkzaamheden van dichtbij zien tijdens zogenoemde *Hard Hat Tours*. Die waren ook toegankelijk voor onze ambassadeurs en relaties.

Een absoluut hoogtepunt was de afronding van de asbestsanering, een ingrijpende, omvangrijke en kostbare onderneming. Doordat er meer asbest op meer plekken werd aangetroffen dan verwacht, waren er vanzelfsprekend meerkosten die net als de begrote kosten door de Staat worden gedragen. Gelukkig hoefden de monumentale stucplafonds niet verwijderd te worden. Tegelijkertijd werd begonnen met het vervangen van de technische installaties en de aanleg van de watermistinstallatie die ervoor zorgt dat een eventuele brand op een snelle en efficiënte manier kan worden gedoofd en daardoor slechts beperkt schade kan aanrichten. Ook werden vormgevers aangetrokken voor de winkel, kregen het Juniorpaleis en de nieuwe vaste presentatie in de Oostvleugel vorm, net als de inrichting van het paleis, de foyer en de nieuwe tentoonstellingsruimten.

¹ De ondergrondse uitbreiding biedt straks meer ruimte voor wisseltentoonstellingen en publieksfaciliteiten. Voordat een dertig meter hoge torenkraan bouwmaterialen in de ondergrondse bouwput kon takelen, moesten 45.000 kubieke meter zand en 35 miljoen liter water verwijderd worden.

2

3

4

Maar ze zijn noodzakelijk en deels verplicht om de collectie én het publiek te beschermen. Voor de plaatsing kiezen we de minst erge plek. We boren geen gaatje in het beschilderde plafond waar een vogeltje vliegt'. - Manon Costa, technisch projectleider Vernieuwing & Verbouwing.

De renovatie van het paleis verschaft ook inzicht in de bouwwijze van de vertrekken en hoe het interieur is aangebracht. In het Kabinet Willem IV ontdekten we achterop de schoorsteenbetimmering een papertje met de zin: 'Al de stukken die tot deze schoorsteenmantel behoren, deze zijn van achter getekend, met deze nummers'. Deze schouw werd dus eerst in het atelier van de beeldhouwer vervaardigd en later in het paleis in elkaar gezet, vergelijkbaar met prefabinterieur van nu.

In de Audiëntiezaal kwamen we erachter dat het plafond oorspronkelijk op een lagere hoogte zat. Er moet een bewoner gezegd hebben: 'Ik vind het hier te laag, omhoog ermee'. Dat deed hij of zij trouwens onder toezien oog van een van de paneelschilders, want op een paneel vonden we een gezichtje. De schilder wist dat hij zichzelf veilig kon vereeuwigen, zijn zelfportretje (pag. 21) zou immers door de plafondblijst voor bewoners en later bezoekers niet te zien zijn ... tot dit verslagjaar.

2 De vloer van de ondergrondse ruimte kwam tot stand door het storten van onderwaterbeton. Onder hoge druk werd cementmengsel in kolommen de bouwkuip ingepompt, waarna gespecialiseerde duikers de damwanden inspecteerden op lekkage. 3 De renovatie van het paleis vereiste dikwijls demontage van interieurs. Daarbij werden zo veel mogelijk elementen behouden en uiteraard teruggezet. 4 De opbouw van de stalen betonmallen, het fundament voor de muren in de betonbak. Hier komen de nieuwe tentoonstellingsruimtes. De plaatsing van de wanden na de zomer deelde de uitbreiding op in de afzonderlijke ruimtes. Het was verrassend dat daardoor het vloeroppervlak groter oogde.

5

6

7

8

WATER WEGGEPOMPT
35.000.000 liter

45.000 m³
ZAND VERWIJDERD

1.500
 Bezoekers 'in de bouwput'

ZIE #HETLOOVERNIEUWT

Armaturen	2.500
Stalen CV- en GKW-leidingen	25.000 m
Bekabeling	12.500 m
Goten	1.800 m

9

10

5 In oktober 2019 maakten we in Spanje de definitieve keuze voor 'Blanco Macael', de marmersoort voor de foyer en het entreebalkon. De verzaagde platen lagen op de fabrieksvloer, waardoor kleurverschillen en afwijkingen goed te zien waren. 6 De Hard Hat Tours worden geleid langs alle plekken waar de werkzaamheden plaatsvinden. 7 Zakelijk directeur Pien Harms in gesprek met Paleisambassadeurs Gert Meydam en Monique Liefers van Stipp, na afloop van een Hard Hat Tour.

8 Er is veel gevonden tijdens de bouwwerkzaamheden: van behangsels tot geglazuurde stenen en zelfs deze prentbriefkaart. 9 Opnames voor de Bouw Tijdlijn (paleisnetlo.nl/vernieuwing/tijdlijn). Projectmanager Vernieuwing & Verbouwing Jorden Hagenbeek over het hoe en waarom van het verhoogde plafond in de Audiëntiezaal. 10 Het ontdekte zelfportretje in de Audiëntiezaal, niet zichtbaar vanaf de grond.

BuitenGewoon OPEN

Paleis Het Loo was voor de tweede keer BuitenGewoon Open. Een gevarieerd en aantrekkelijk programma in de stallen en tuinen trok meer dan de begrote 140.000 bezoekers. Het publieksonderzoek wees uit dat de activiteiten, evenementen en exposities hooggewaardeerd werden, net als de informatie over de bouwwerkzaamheden. En de eerste stappen naar de nieuwe wijze van programmering en publieksbenadering zijn gezet, zoals hedendaagse kunst in de tuinen en de toevoeging van theater aan Winterpaleis Het Loo.

In het tweede verbouwingsjaar waren onze inspanningen en programma's bedoeld om het publiek te vermaken én aan ons te verbinden. In alle publieke vertrekken in het Stallencolplex was van 30 maart tot en met 30 september een presentatie te zien of konden bezoekers terecht voor een activiteit of informatie. Zo illustreerde de minipresentatie *Dieren van Oranje* de bijzondere band tussen de Oranjes en hun dieren, terwijl in het Kinderatelier kinderen kennismaakten met hoffunctionarissen als de chauffeur, koetsier, tuinvrouw en architect. Ook kregen bezoekers via de presentatie *Koetshuizen en wasplaatsen* inzicht in het koninklijk vervoer en huishoudelijk werk.

Daniel Libeskind maakte met *The Garden of Earthly Worries* een krachtig statement over de invloed van de mens op de natuur, ontarend in klimaatveranderingen, grote hoeveelheden schadelijk afval en plastic- en olievuiling. De vier sculpturen verbeelden dergelijke kwesties, maar hoe maak je deze relevante en actuele thema's bespreekbaar? We organiseerden daarom zogeheten *Garden Cafés*. Iedere donderdagmiddag in september stond een gerelateerd thema centraal: de paradijselijke tuin, maatschappelijk betrokkenheid in architectuur en klimaatproblemen en -oplossingen. De bezoekers werden soms proefondervindelijk op ideeën en gedachten gebracht die tot oplossingen kunnen leiden. Sprekers waren onder anderen prof. dr. Gerard van der Steenhoven, directeur KNMI & hoogleraar aan de Universiteit Twente, Floris Alkemade, rijksbouw-

meester, dr. Annemarijke Willemsen, conservator RMO Leiden en prof. dr. Joop Schaminée van de Universiteit Wageningen en Radboud Universiteit.

'We can no longer distinguish if nature is culture, or culture is nature.' - Daniel Libeskind.

Het publiek kon ook in 2019 het paleisdak op voor een uitzicht op de tuinen, omgeving en bouwplaats (*Het dak op! uitzicht op bouw én tuin*). Veel bezoekers waren geïnteresseerd in de informatie die ter plekke over de bouwwerkzaamheden werd verschaft. Ze zagen ook dat de beplanting op de kleuren van de beelden van Libeskind was afgestemd, wat leidde tot een bont tuinspektakel met in de hoofdrol planten uit de voorbije vier eeuwen.

Aan de reguliere programmering voegden we activiteiten en evenementen toe in de vakanties en op hoogtijdagen als Hemelvaartsdag en Pinksteren, respectievelijk het *Concert op Hemelvaartsdag* (30 mei) en de *PinksterBrocante* (8 t/m 10 juni). Op iedere laatste zondagmiddag van de maand waren er muziek-matinee's in de tuinen en onder de Colonnades (*Muziek op Zondag*, 28 april, 26 mei, 30 juni, 28 juli, 25 augustus en 29 september).

In het laatste weekend van mei (25, 26 mei) was het tijd voor *Koninklijke PK's*, een uniek kijkje achter de schermen van het koninklijk vervoer. Het Koninklijk Staldepartement was traditiegetrouw te gast en

¹ De paleistuin waren een lust voor het oog tijdens BuitenGewoon Open.

4

presenteerde koninklijke paarden, rijtuigen en auto's. En op 31 mei haalde Paleis Het Loo *Alles uit de kas!*. Ieder jaar staat het uitrijden van de laatste sinaasappelboom op een kuipwagen symbool voor de start van het zomerseizoen.

Zeer populair waren de *Prinsen- & Prinsessendagen* (23, 24, 30 en 31 juli, 6, 7, 13, 14, 20 en 21 augustus). Het gesloten paleis was geen belemmering voor talloze kinderen om verkleed als prins of prinses de tuinen en stallen te bestormen. Op het Stallenplein en in de tuinen konden de jonge bezoekers zomaar koningin Wilhelmina en prins Hendrik of leden van hun hofhouding tegenkomen.

Op 21 september vond op onze voorterreinen de eerste *Concours Hippique Apeldoorn* plaats, de opvolger van de Apeldoornse Ruiter- en Menkampioenschappen. Het was een gezellige en sportieve dag voor veel paardensportliefhebbers. Henri Kruitbosch, voorzitter van de Apeldoornse

Ruiterkampioenschappen, verwoordde het als volgt: 'Wij zijn enorm blij dat de prachtige traditie onder een nieuwe naam voortgezet wordt op de unieke locatie Paleis Het Loo. Paarden zijn onlosmakelijk verbonden aan het paleis en wij hopen met deze vernieuwingen een flinke impuls te kunnen geven aan dit typisch Apeldoorns evenement'.

We hebben het - terecht - vaak over onze tuinen. In de *September Tuinmaand* (5 t/m 29 september) zetten we die op donderdag en vrijdag extra en volop in de schijnwerpers. Het publiek mocht 'buiten de perken' en bekeek samen met de tuinconservator of tuinbaas de Kwekerij en de Floriskas, terwijl medewerkers van de Tuindienst vertelden over de functie van de Pompenkelder. De bloemisten vertoonden hun bloemschik kunsten en de tuinrondleidingen stonden in het teken van het thema 'Beter met planten'. Het laatste weekend van deze maand was ook het einde van het buitenseizoen. Er was live muziek en een tuinbeurs, maar helaas was het slecht weer.

Seizoenwisselingen kondigen zich vaak aan.

Op Paleis Het Loo luidt de buitenfair *Spirit of Winter* (13 t/m 17 november) de winter in. Op het Stallenplein en langs de bomenlanen verkochten en presenteerden meer dan 150 deelnemers hun culinaire verrassingen, najaarsmode, bloemdemonstraties en trendy huis- en tuinaccessoires. En als de Aanspanplaats wordt omgetoverd tot *Winterpaleis Het Loo* (7 december 2019 t/m 5 januari 2020), dan is het echt bijna winter - zeker op de schaatsbaan op het Stallenplein. Naast de sprookjesachtige feestzaal met de vorstelijk gedekte tafels, doe- en speileilanden en films waren er interactieve theatervoorstellingen. Bezoekers konden mee met de koksjongen of de linnenmeid om te luisteren naar hun verhalen over het reilen en zeilen in het paleis toen Wilhelmina koningin was. Op 17 december waren er in Nederlandse Gebarentaal getolkte rondleidingen langs de gedekte tafels. Later op de dag werd ook de theatervoorstelling getolkt. De waardering van de aanwezigen was hoog en

wie zullen volgend jaar meer getolkte onderdelen aanbieden, mede in het kader van inclusie en culturele diversiteit. Deelname aan een serie minidocumentaires (MuseumTV, NTR) vloeide daar ook uit voort. Nieuwe Nederlanders vertellen wat objecten voor hen betekenen, in relatie met hun komst naar Nederland. De hoofdrol in Paleis Het Loo was voor presentatrice en theatermaker Gerda Havertong. Een krulspeld, een kinderwagen en koffertje van koningin Juliana wekten herinneringen op aan haar eigen krullen, hoe ze haar kind in een doek op de buik of rug droeg en haar reis naar Nederland.

'Ik vind het geweldig dat we in 2019 in Nederlandse Gebarentaal getolkte rondleidingen en theatervoorstellingen hebben gegeven, zodat doven en slechthorenden die echt konden beleven.' - Hans Schuite, restaurator textiel.

- 2 Kapitein Peter Kleine Schaars dirigeerde het Orkest Koninklijke Marechaussee op Hemelvaartsdag.
- 3 Een gewild onderdeel van de September Tuinmaand; met bloemen uit de paleistuinen zelf een boekje schrijven.
- 4 Kinderfeestje onder leiding van een museumdocent.

We zijn een aantrekkelijke dagattractie met een breed aanbod waar zo veel mogelijk bezoekers zich welkom voelen, verrijkende ervaringen opdoen en graag terugkomen. We leggen verbindingen tussen het heden, verleden en de toekomst.

2

3

4

AANTAL BEZOEKERS (inclusief leerlingen) **153.010**

Concert op Hemelvaartsdag	1.394
Muziek op Zondag	4.335
PinksterBrocante	5.888
Concours Hippique Apeldoorn	2.089
Prinsen- & Prinsessendagen	18.291
Koninklijke PK's	3.108
NJO Muziekzomer concert	633
September Tuinmaand	11.679
Winterpaleis Het Loo	34.192
Aantal leerlingen	11.341

51,4%
(5.833)

PALEIS OP REIS-LEERLINGEN

136.513
YouTube-weergaven

FACEBOOK VOLGERS
48.739

TWITTER VOLGERS
4.087

WEBSITEBEZOEKEN
602.044

Bezoekerswaardering algemeen	8,1
Bezoekerswaardering dak	8,5
Bezoekerswaardering tuin	8,7
Bezoekerswaardering Oranje-wandeling	8,5
Bezoekerswaardering faciliteiten voor kinderen	8,2

EERSTE BEZOEK	50%
BEZOEK LANGER DAN VIJF UUR	38%
BEZOEK VOLDEED/OVERTROF DE VERWACHTINGEN	74%

Volgers Facebookgroep	3.655
Volgers Instagram	6.357
Bezoekers social media-advertenties	1.330.910
Bezoekers webshop pagina's	81.695

BEZOCHTE WEBPAGINA'S **1.526.272** | GEM. DUUR BEZOEK **3,5 uur**

4.948 NPS SCORE +23
PENDELDIENST RITTEN

Onderwijs

De investeringen in de onderwijs (bemensing, programma's en marketing) hebben geloond. In het tweede verbouwingsjaar boekten we een prachtig resultaat en gingen met 11.341 scholieren ruim over het streefgetal heen. De educatieve programma's en lessen in de klas onder de naam *Paleis op Reis* bereikten 5.833 scholieren. Een belangrijke reden van dit succes was dat het wegnemen van de doorgaans grootste belemmering – vervoer – ook verafgelegen scholen aanzette tot boekingen. Deelname aan de NOT-beurs (Nationale Onderwijs Tentoonstelling, januari), 'Open Paleis'- dag, een dag georganiseerd voor onderwijs op Paleis Het Loo (3 april) en opname in cultuurplein's van diverse gemeentes – waaronder Apeldoorn - leidden ook tot veel *Paleis op Reis* boekingen. Bovendien wisten leraren dat wij tijdens de BuitenGewoon Open-periode volwaardige educatieve programma's aanbieden.

Die educatieve marketingboodschap – het jaar rond educatieve programma's bij Paleis Het Loo – blijven we tijdens de verbouwingsjaren op diverse manieren verspreiden. Ook herhalen we de zogeheten combi-acties, educatieve programma's gekoppeld aan

populaire evenementen als *Winterpaleis Het Loo* en de *September Tuinmaand*. De verwachting is daarom dat er in 2020 ook meer dan negenduizend leerlingen worden bereikt. Na de heropening zal het streefaantal opgeschaald worden, afhankelijk van de resultaten in de verbouwingsjaren en met de kanttekening dat het vernieuwde en verbouwde Paleis Het Loo halverwege 2021 open is. Paleis Het Loo zal dan met de realisatie van het Juniorpaleis fors inzetten op schoolbezoek.

In 2019 voegden we bij *Paleis op Reis* een lesprogramma voor kleuters toe: *Prins Willem Danst*. Samen met de drie lessen voor het primair onderwijs (vanaf groep 3) en twee voor het voortgezet onderwijs (voor de Kunstvakken en Geschiedenis) bereikten we zo alle leerlingen van het primair onderwijs. Voor *The Garden of Earthly Worries* werd een aantal lesprogramma's ontwikkeld voor de bovenbouw van het primair onderwijs en voor het voortgezet onderwijs. Centraal stond het verband tussen de 17e-eeuwse tuin en de hedendaagse sculpturen. In een filosofisch debat bespraken leerlingen hoe de verbeelde thema's van invloed zijn op hun leven en leefomgeving.

PALEIS HET LOO *on Tour*

Paleis Het Loo on Tour kreeg in het verslagjaar een vervolg. Er werd samengewerkt met collega-musea en organisaties die een groot nationaal en internationaal publieksbereik hebben, zoals het Rijksmuseum en Amsterdam Airport Schiphol. Op de E-pier van de luchthaven en in de KLM Crown Lounge stonden twaalf Delfts blauwe vazen uit de tuinen van Paleis Het Loo. De reizigers ontmoetten zo op een onverwachte manier kunst én maakten kennis met Paleis Het Loo. In het Rijksmuseum pronkten op de Willem en Mary-zaal topstukken uit onze collectie, terwijl in de Tuinkamer, Salon, Gotische Zaal en

Feestzaal van het voormalige Stadspaleis Kneuterdijk – zetel van de Raad van State – 24 prenten en schilderijen tentoongesteld waren. Collectie-items van Paleis Het Loo waren eveneens te zien in Kasteel Cannenburg, Museum Villa Mondriaan, Bilderberg Hotel De Keizerskroon en Museum Bronbeek. In 2019 hebben we de tour verbreed naar Rijksmuseum Twente en het Bonnefantenmuseum in Maastricht. Voordelen van deze allianties zijn dat wij zichtbaar blijven voor een breed en (inter)nationaal publiek en de heropening van 2021 onder de aandacht kunnen brengen.

6 De concertreeks Muziek op Zondag trok veel bezoekers die speciaal voor de concerten kwamen. **7/8** Voor het eerst was er in de paleistuin hedendaagse kunst te zien: *The Garden of Earthly Worries*. De beroemde Pools-Amerikaanse architect Daniel Libeskind ontwierp vier imposante sculpturen die een spannend contrast vormen met de paradijselijke baroktuin. De opening vond plaats in aanwezigheid van Michel van Maarseveen, H.K.H. Prinses Beatrix en Daniel Libeskind. **9** Onze museumdocenten gingen met het Paleis op Reis en lieten leerlingen in de klas opdrachten maken die betrekking hadden op Paleis Het Loo. **10** Onderwijs op maat, waarbij gebruik werd gemaakt van applicaties, sloeg enorm aan bij leerlingen. **11** Theatergroep King Bi gaf eigentijdse voorstellingen over gender en seksualiteit tegen de achtergrond van Paleis Het Loo. **12** Winterpaleis Het Loo was een sprookjesachtige, theatrale wereld vol feestelijk gedekte tafels.

Nieuwe ORGANISATIE

Vernieuwen en verbouwen hebben niet alleen invloed op de gebouwen en terreinen. Wanneer Paleis Het Loo in 2021 zijn deuren heropent voor het publiek, moet het in staat zijn op efficiënte wijze veel (meer) bezoekers gastvrij te ontvangen. De directie zag in een eerder stadium dat de organisatie onvoldoende ingericht was voor de uitvoering van het nieuwe takenpakket en het vervullen van de ambities. Daarom was een herstructurering van de organisatie noodzakelijk.

De organisatiestructuur werd met ingang van 1 april 2019 aangepast. De twaalf afdelingen zijn over vijf clusters verdeeld, gebaseerd op de belangrijkste toekomstige taken en uitdagingen: Publiek & Programma, Bezoekersservice, Kennis & Collectie, Commercie & Innovatie en Bedrijfsvoering. Er is dus voldoende tijd om in deze nieuwe structuur te leren werken. Een andere fundamentele en noodzakelijke wijziging werd in 2019 voorbereid: vanaf 2020 is er een statutair tweehoofdige directie.

Voor een zorgvuldige overgang van de oude naar de nieuwe organisatiestructuur werden, in samenspraak met de Ondernemingsraad, procedures en regelingen vastgesteld waaraan de werkgever zich tijdens een herstructurering moet houden. Zo worden bepaalde gevolgen voor de werknemer verlicht, gecompenseerd of voorkomen. Dit resulteerde onder meer in een Sociaal Plan waarin zo veel mogelijk wensen van de Ondernemingsraad een plek kregen.

Uiteraard had de herstructurering ook gevolgen voor de vrijwilligers, maar hun werkzaamheden bleven nagenoeg dezelfde. De meeste vrijwilligers zijn werkzaam in het cluster Bezoekersservice. Speciaal voor hen organiseerden we winterlezingen over *William and Mary's Glorious Revolution*, kunstenaars Thérèse Schwartze en het Stallencolplex.

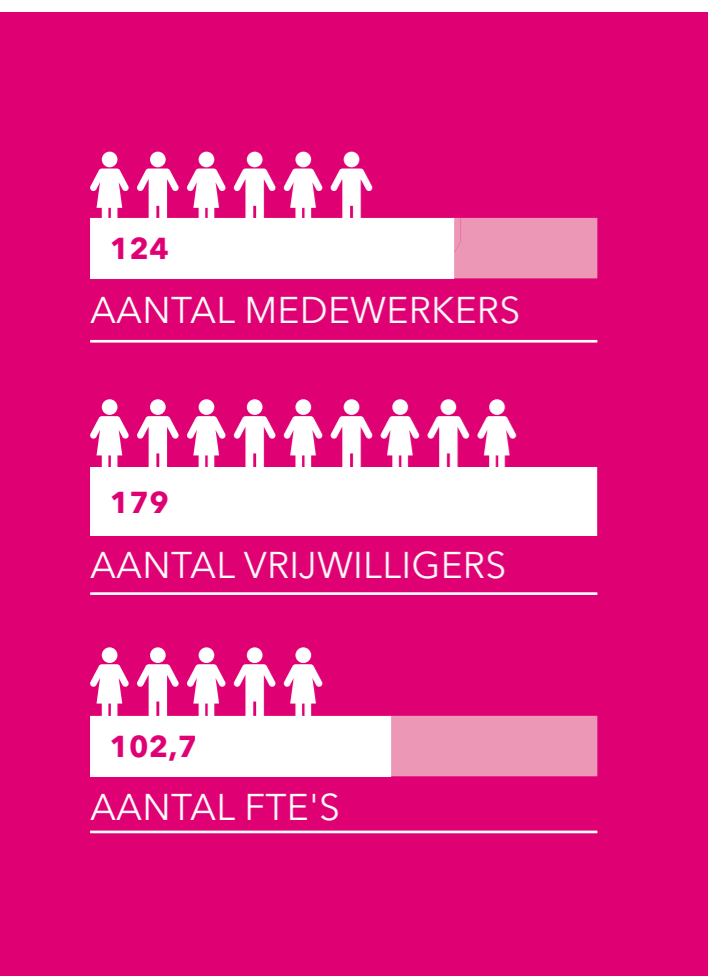
In de tweede helft van 2019 gaven we een vervolg aan de ontwikkeling van de merkstrategie van Paleis Het Loo door het fundament te leggen van de Paleisacademie; daar wordt de organisatie voorbereid op de komst van de gewenste half miljoen bezoekers. Op basis van de drie pijlers 1) merk Paleis Het Loo, 2) de bezoeker en 3) het erfgoed/de geschiedenis krijgen alle medewerkers en vrijwilligers trainingen aangeboden, waardoor iedereen straks een stevige basis heeft om de bezoekersstromen in goede banen te leiden. Het motto is 'weten, voelen en kunnen uitdragen' wat onze bezoekers willen, waarover het vernieuwde museum gaat en waar het merk Paleis Het Loo voor staat.

In het verslagjaar zijn de meeste medewerkers die van Anders Werken gebruikmaakten in andere clusters ondergebracht, bijvoorbeeld bij het cluster Kennis & Collectie voor het innaaien van tags in textilia of verrichten van digitaliseringswerkzaamheden. Ook hielpen enkelen bij de ontsluiting van beeldmateriaal voor de Beeldbank. Een servicemedewerker werd definitief medewerker Tuindienst en een collega werd als receptionist bij een ICT-bedrijf gedetacheerd. Negen medewerkers van de Facilitaire dienst bezochten in het kader van de zogenoemde Strippenkaartregeling de vakbeurs Facilitair en Gebouwbeheer.

¹ Een nieuwe organisatiestructuur brengt veranderingen en uitdagingen met zich mee. Tijdens een zogeheten clusterdag werden die in werkgroepen toegelicht en besproken.

We zijn een aantrekkelijke werkgever die medewerkers en vrijwilligers motiveert, inspireert en talenten en capaciteiten zo goed mogelijk inzet en ontwikkelt.

Eind 2019 besloten we om de horeca per 1 februari 2020 in eigen beheer te nemen. Deze extra taak moest ook in de nieuwe organisatie worden geborgd. Paleis Het Loo brengt de horeca-activiteiten onder in de bestaande bv P. Het L. products. De statuten zijn aangepast en de naam is gewijzigd in PHL Commerce B.V. De aandelen zijn geheel in handen van Stichting Paleis Het Loo en de museumdirectie vormt q.q. de directie van de bv.

Inmiddels is de nieuwe organisatie een jaar in werking en zijn de resultaten positief. Medewerkers en vrijwilligers zijn gewend aan de clusters en de andere manier van werken. In 2020 evalueren we de herstructurering en zullen waar nodig aanpassingen of wijzigingen doorvoeren.

'Ik ben de eerste generatie "programmamaker" van Paleis Het Loo. De belangrijkste taak is het verleden met het nu en zelfs de toekomst te verbinden, op een creatieve en vooral voor de bezoeker duidelijke manier.'

- Davitha van de Kuilen, programmamaker cluster Publiek & Programma.

2 Samen werken, samen mijlpalen behalen. Team Paleis Het Loo eindigde als tiende in de eerste run van de Drakenbootrace 2019. 3 De vrijwilligers bezochten Deventer, waar zij onder meer leerden trommelen op de Djembe en terug in Apeldoorn genoten ze van een Italiaans buffet in de Prins Hendrik Garage 4 De medewerkers bezochten op 1 oktober Nijmegen tijdens de museumuitgaansdag, georganiseerd door de personeelsvereniging van Paleis Het Loo. 5 Enkele museummedewerkers ervoeren hoe mensen met een visuele beperking lezingen, rondleidingen en een museumbezoek ervaren.

Financiën, Partners & FONDSEN

Het komt zelden voor dat een dieptepunt een hoogtepunt is. Als dat zo is, dan kun je er maar beter gebruik van maken. We bereikten het diepste punt van de bouwput. Het gaf ons een unieke kans om relaties, buurtbewoners, medewerkers en vrijwilligers te laten ervaren wat de Vernieuwing & Verbouwing eigenlijk inhoudt. Meer dan duizend gasten kregen van deskundigen en medewerkers alle ins en outs te horen, waaronder hoe een betonnen bak in de bouwput wordt aangelegd, welke risico's eraan vastzitten en welke vervolgstappen nodig zijn.

In het verslagjaar organiseerden we opnieuw enkele *Hard Hat Tours* voor onze ambassadeurs en medewerkers van fondsen. De eerste lunchlezing (mei) voor Vrienden van Paleis Het Loo en bezoekers stond in het teken van *The Garden of Earthly Worries*. Meer dan honderd geïnteresseerden luisterden en keken in de Balzaal naar 'the making of', waarna ze de beelden bezichtigden. In december volgde een tweede drukbezochte lunchlezing over Orde van de Kousenband en het hoe en waarom van onderscheidingen.

Tijdens de Vriendendag op 28 september informeerden we onze Vrienden over de nieuwe vriendschappen; Vriendschap Samen en Junior-, Gouden- of KroonVriend. Het leverde meteen de eerste JuniorVriend op. Zo verbinden we ook jongeren en jongvolwassenen aan Paleis Het Loo. En in het laatste weekend van de *September Tuinmaand* was er een feestelijke introductie van de *TuinCirkel*, bedoeld voor iedereen die onze tuinen een warm hart toedraagt en wil deelnemen aan exclusieve tuinactiviteiten. De eerste bijeenkomst werd

luister bijgezet door lezingen over porselein, aardewerk, glasserviezen en de kerstbomen op *Winterpaleis Het Loo*.

'Wij verbinden mensen en organisaties aan Paleis Het Loo, want draagvlak is van groot belang voor wat wij doen en willen realiseren.'

- Annemarie Dalenoord, Senior fondsenwerver cluster Commercie & Innovatie.

In 2019 kwamen er enkele paleisambassadeurs bij; bedrijven waarmee we een partnership aangaan met als uitgangspunt dat Paleis Het Loo en het bedrijf elkaar versterken. De paleisambassadeurs brachten een bedrijfsbezoek aan Royal Talens, waarbij we in schilderworkshops benadrukten hoe belangrijk ze voor ons als sponsor en netwerkpartner zijn. Sommige partners bezochten met hun relaties de kunstbeurs TEFAF, met rondleidingen door de senior conservator van Paleis Het Loo. Dit was zo geslaagd dat het concept in 2020 een vervolg krijgt.

¹ Samen met leden van het Projectteam Vernieuwing & Verbouwing werden er rondleidingen georganiseerd voor onze ambassadeurs. Projectmanager Vernieuwing & Verbouwing Peter Bakkum lichtte de vorderingen toe en zorgde ervoor dat iedereen veilig via een provisorische trap terugkeerde naar de Bassecour.

VERENIGINGEN & Stichtingen

De Stichting tot Instandhouding van het Museum van de Kanselarij der Nederlandse Orden ondersteunt het gelijknamige museum met aankopen ten behoeve van de collectie en is een belangrijke bruikleengever van Paleis Het Loo.

Stichting Historische Verzamelingen van het Huis Oranje-Nassau

In 1972 richtte Koningin Juliana de Stichting Historische Verzamelingen van het Huis Oranje-Nassau op. Doel is het verkrijgen en beheren van objecten of collecties die verbonden zijn aan de geschiedenis van het Huis Oranje-Nassau. De Stichting is gevestigd in het Koninklijk Huisarchief te 's-Gravenhage. Uit dit bezit en uit de verdere Koninklijke Verzamelingen waren veel langdurige bruiklenen te zien in Paleis Het Loo. Die zijn vanwege de sluiting van het paleis

in het depot opgeslagen.

Geschiedkundige Vereniging Oranje-Nassau

De Geschiedkundige Vereniging Oranje-Nassau stelt zich ten doel een zo compleet mogelijk beeld van de geschiedenis van het Huis Oranje-Nassau in al zijn facetten te geven. De verzamelingen van de Geschiedkundige Vereniging Oranje-Nassau omvatten meer dan negenduizend objecten die betrekking hebben op de rijke geschiedenis van het Huis Oranje-Nassau. De verzamelingen van de vereniging zijn sinds 1977 in langdurig bruikleen overgedragen aan de Staat der Nederlanden. Een deel ervan wordt tijdens de sluiting van het paleis getoond in de Raad van State (Paleis Kneuterdijk) in Den Haag.

2/3 In de balzaal hielden medewerkers van de clusters Publiek & Programma en Kennis & Collectie lunchlezingen. Zo ging Marieke Berendsen (boven) in op de achtergronden van The Garden of Earthly Worries en maakte Renske Ek (onder) duidelijk hoe de historische tuin tot stand kwam.

Fondsen OP NAAM

Meer en meer worden door particulieren geldbedragen geschonken of nagelaten aan Paleis Het Loo. Soms worden aan de besteding van deze middelen bepaalde voorwaarden verbonden, maar meestal is het museum hier vrij in. Om duidelijk zichtbaar te maken wat dankzij deze genereuze weldoeners gerealiseerd wordt, hebben wij hun bijdragen in Fondsen op naam ondergebracht. Elders in dit jaarverslag wordt hiernaar verwezen, bijvoorbeeld bij aankopen ten behoeve van de collectie met middelen uit een dergelijk fonds. In het genoemde overzicht van aankopen, schenkingen en bruiklenen is dat eveneens het geval.

Dr. A.J. Bemolt van Loghum Slaterus Fonds

Dr. A.J. Bemolt van Loghum Slaterus (1902-1992) heeft gedurende zijn leven een omvangrijke collectie historische familiepenningen bijeengebracht. Zijn Oranje-penningen werden in 1992 onder de titel 'Oranje op de penning' op Paleis Het Loo geëxposeerd. Van zijn hand verschenen diverse publicaties over penningen, onder meer over die van het Koninklijk Huis. Zijn in 1999 overleden echtgenote, mevrouw T.E. Bemolt van Loghum Slaterus-Groeneveld, legateerde aan de Stichting 't Konings Loo een naar haar man vernoemd fonds, dat in 2016 is overgedragen aan Paleis Het Loo. De gelden van dit aanzienlijke vermogen worden, overeenkomstig de legaatbepaling, gebruikt voor de aankoop van voorwerpen, het behoud en beheer, de wetenschappelijke bestudering en bewerking, alsmede het publiek maken van de collectie penningen en insignes van Paleis Het Loo.

S.E. Booy - barones van Randwijck Fonds

De laatste secretaris van koningin Wilhelmina, Thijs Booy, leerde tijdens zijn werk op Paleis Het Loo Sophie van Randwijck kennen, die ook werkzaam was voor de teruggetreden vorstin; zij trouwden met elkaar in 1954. Na het overlijden van mevrouw S.E. Booy - barones van Randwijck (1923-2009) is een aantal objecten aan Paleis Het Loo nagelaten, evenals een aanzienlijk geldbedrag.

P.I.A.M. Eijkman - de Nerée tot Babberich Fonds

Na het overlijden van mevrouw P.I.A.M. Eijkman (1935-2009) bleek dat zij Paleis Het Loo tot haar enige erfgenaam had benoemd. Met haar vermogen zijn inmiddels al diverse belangrijke aankopen voor het museum gefinancierd. Het is de bedoeling dat met dit

fonds ook andere belangrijke wensen van Paleis Het Loo mogelijk gemaakt worden, zoals de uitgave van publicaties.

Landheer van Hengforden Fonds

De arts dr. Tom Landheer (1922-2011) heeft gedurende 25 jaar als vrijwilliger rondleidingen in Paleis Het Loo verzorgd. Vanuit zijn grote belangstelling voor de Oranjes en voor Het Loo heeft hij naar diverse onderwerpen onderzoek verricht, waarvan hij de resultaten in publicaties heeft vastgelegd. Regelmatig ontving Paleis Het Loo een financiële schenking van hem. Hiermee konden ten behoeve van de collectie aankopen worden gefinancierd, zoals een nog ontbrekende prent. Het resterende bedrag zal ook op deze wijze worden besteed. Via dit fonds werd de aankoop van het schilderij *Portret van koningstadhouder Willem III (1650-1702) met hoed* van Jan Hendrik Brandon (circa 1660-1714) mede gefinancierd.

Dr. H.O.C.R. Ruding Fonds

Ter gelegenheid van zijn afscheid als voorzitter van de Raad van Toezicht stelde Onno Ruding in september 2013 het Dr. H.O.C.R. Ruding Fonds in. De gelden van dit fonds worden aangewend ten behoeve van aankoop, restauratie, onderzoek en publicaties en in het bijzonder van 17e-eeuwse schilderijen, Delfts blauw en zilver. Dit fonds maakte de verwerving van bovengenoemd schilderij van Jan Hendrik Brandon mede mogelijk.

Fonds Voluntariaat Paleis Het Loo

De vrijwilligers van Paleis Het Loo zijn onmisbaar voor het functioneren van het museum. In 2016 richtten zij het Fonds Voluntariaat Paleis Het Loo op; vanaf dat jaar wordt 50% van de brutomarge van de opbrengsten uit de vrijwilligersactiviteiten gedoteerd aan dit fonds. Vanwege de Vernieuwing & Verbouwing is dit percentage gehalveerd in de verbouwingsperiode. Gelden worden door Paleis Het Loo aangewend voor aankopen, restauraties en bijzondere projecten. De mutaties worden gespecificeerd in de jaarrekening van Paleis Het Loo. Met steun van dit fonds zijn in 2019 verschillende aankopen gedaan, zoals een door H.K.H. Prinses Beatrix gedragen mouwloze avondjurk en een bord van Meissen porselein, onderdeel van het topografische servies van stadhouder Willem V (1748-1806).

BALANS PER 31 DECEMBER 2019

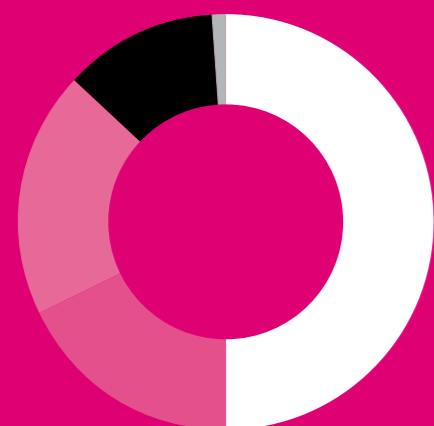
ACTIVA (in euro's)	2019	2018	PASSIVA	2019	2018
1a. Materiële vaste activa	46.737.955	25.080.423	3a. Algemene reserve	1.098.949	1.033.508
1b. Financiële vaste activa	57.657	31.289	3b. Bestemmingsreserve	57.637	57.637
1. Vaste activa	46.795.612	25.111.712	3c. Bestemmingsfonds OCW	3.087.907	3.153.348
2a. Voorraden	130.121	172.018	3. Eigen vermogen	4.244.493	4.244.493
2b. Vorderingen	3.513.193	8.200.683	4. Aankoopfonds	1.310.701	1.359.560
2c. Liquide middelen	31.376.819	17.204.179	5. Voorzieningen	379.480	113.325
2. Vlottende activa	35.020.133	25.576.880	6. Langlopende schulden	63.320.584	31.621.790
	81.815.745	50.688.592	7. Kortlopende schulden	12.560.487	13.349.424
				81.815.745	50.688.592

CATEGORIALE EXPLOITATIEREKENING OVER 2019

BATEN (in euro's)	2019	begroting 2019	2018
Eigen inkomsten			
8. Publieksinkomsten binnenland			
8a. Kaartverkoop	715.670	610.000	712.522
8b. Overige publieksinkomsten	337.602	295.000	337.668
9. Publieksinkomsten buitenland	-	-	-
Totaal publieksinkomsten	1.053.272	905.000	1.050.190
10. Sponsorinkomsten	-	-	-
11. Overige directe inkomsten	4.929	7.500	22.090
Totaal overige directe inkomsten	4.929	7.500	22.090
Totale directe inkomsten	1.058.201	912.500	1.072.280
12. Indirecte inkomsten	112.470	53.000	89.060
13. Private middelen			
13a. Particulieren (incl. Vriendenver.)	19.119	15.000	161.975
13b. Bedrijven	61.250	62.500	40.000
13c. Private fondsen	-	75.000	-
13d. Goede Doelen Loterijen	760.230	570.000	787.803
Totaal bijdragen uit private middelen	840.599	722.500	989.778
Totaal eigen inkomsten	2.011.270	1.688.000	2.151.118
Subsidies			
14. Totaal structureel OCW			
14a. OCW: Regeling specifiek cultuurbeleid	3.244.110	3.203.325	3.153.325
14b. OCW: Erfgoedwet onderdeel huisvesting	5.434.286	6.735.000	6.603.964
14c. OCW: Erfgoedwet onderdeel collectiebeheer	1.527.871	1.485.114	1.485.114
15. Totaal structurele publieke subsidie overige	-	-	-
Totale structurele subsidies	10.206.267	11.423.439	11.242.403
16. Incidentele publieke subsidies	126.685	25.000	48.989
Totale subsidies	10.332.952	11.448.439	11.291.392
TOTALE BATEN	12.344.222	13.136.439	13.442.510
LASTEN (in euro's)	2019	begroting 2019	2018
17. Personeelslasten	6.031.285	6.155.500	6.364.120
18. Huisvestingslasten	3.898.004	4.235.000	4.148.881
19. Afschrijvingen	243.265	268.500	241.665
20. Aankopen	12.550	-	26.846
21. Overige lasten	2.202.359	2.460.689	2.486.811
TOTALE LASTEN	12.387.463	13.119.689	13.268.323
SALDO UIT GEWONE BEDRIJFSUITOEFENING	43.241-	16.750	174.187
22. Saldo rentebaten/-lasten	3.064-	8.000-	2.566-
Resultaat deelneming	2.554-	-	42.183-
Mutatie aankoopfonds	48.859	8.750-	129.438-
EXPLOITATIERESULTAAT	-	-	-

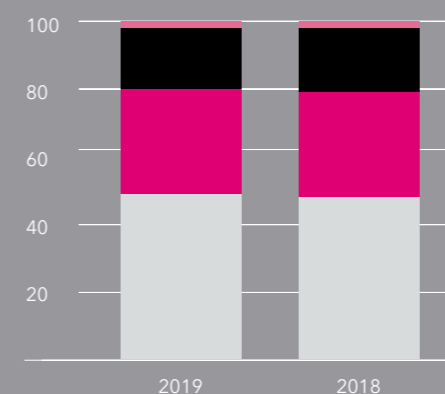
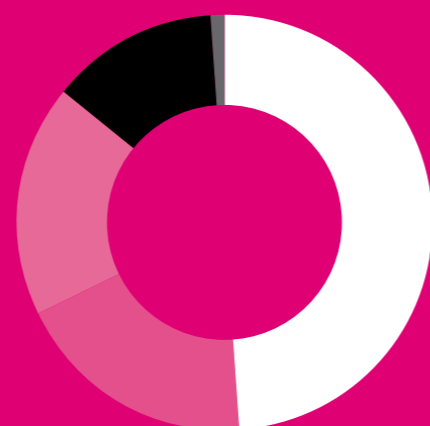
EIGEN INKOMSTEN 2019

● Entree	50%
● BankGiro Loterij VIP-KAART en Museumkaart	18%
● Parkeergeld	19%
● Winkel verkopen	12%
● Vrijwilligersactiviteiten	1%

EIGEN INKOMSTEN 2018

● Entree	49%
● BankGiro Loterij VIP-KAART en Museumkaart	19%
● Parkeergeld	18%
● Winkel verkopen	13%
● Vrijwilligersactiviteiten	1%

LASTENVERDELING
in % van totaal

	2019	2018
● Personeel	49%	48%
● Huisvesting	31%	31%
● Afschrijvingen	2%	2%
● Aankopen via aankoopfonds	0%	0%
● Overige lasten	18%	19%

provincie
Gelderland

€ 1.600.000

ONTVANGEN PROVINCIE-SUBSIDIE
VANUIT DE TOEKENNING VAN 2018

Gift BankGiro Loterij	€ 300.000
Gift geormerkt werven BankGiro Loterij	€ 656.522
Inkomsten ambassadeurs	€ 61.250
Subsidie gemeente Apeldoorn Winterpaleis Het Loo	€ 24.685

GARDEN OF EARTHLY WORRIES

SUBSIDIE EN
SPONSORING

€ 28.000

BPD CULTUURFONDS

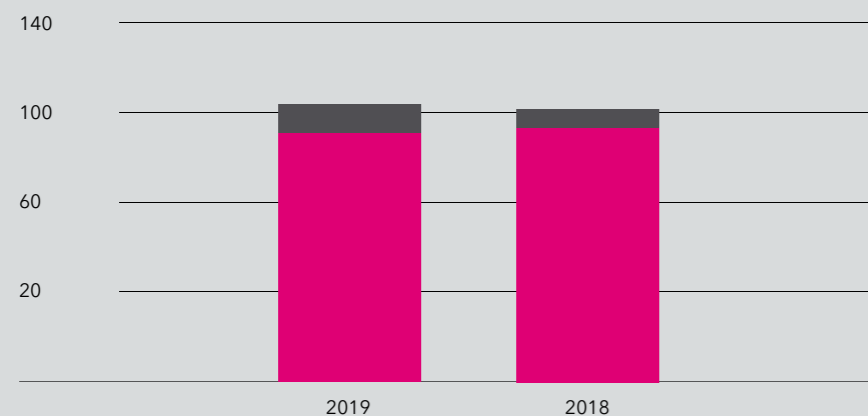
+

€ 64.000

MONDRIAAN FONDS

PERSONEELSAANTAL IN FTE

● Tijdelijk contract in fte ● Vast contract in fte

PERSONEEL EN VRIJWILLIGERS

Personeel	2019		Begroting 2018		2018	
	€	fte	€	fte	€	fte
Specificatie personeelslasten						
1. Waarvan vast contract	5.036.279	92	5.306.076	94	5.511.630	94
2. Waarvan tijdelijk contract	604.793	11	620.924	11	410.441	7
3. Waarvan inhuur	390.213		228.000		442.049	
4. Personeelslasten totaal	6.031.285	103	6.155.000	105	6.364.120	101
Vrijwilligers		aantal				
5. Vrijwilligers: fte		20		19		19
6. Vrijwilligers: personen		179		175		174

4 De vorstelijke Paleis Het Loo high tea in de Balzaal werd als VIP-event aangeboden aan de deelnemers van de BankGiro Loterij.

BESLUIT & Vooruitblik

in een 'lege bak' met staande wanden, twaalf afdelingen werden vijf clusters, we gingen voor de tweede keer BuitenGewoon Open en de PinksterBrocante, Spirit of Winter, de Prinsen- & Prinsessendagen en Winterpaleis Het Loo trokken meer publiek dan ooit. Het aantal scholieren dat ons een 'bezoek bracht' was met ruim elfduizend een hoogtepunt en de eigentijdse kunst in de tuinen werd goed ontvangen. Het tweede verbouwingsjaar was op veel fronten succesvol en we zien uit naar het derde; niet alleen zijn de tuinen en stallen weer het decor van onze evenementen, activiteiten en tentoonstellingen, maar ook zal het dak van de ondergrondse ruimte gesloten worden en het Corps-de-Logis geheel hersteld zijn.

Naast de realisering van praktische direct zichtbare zaken is het zo nu en dan van belang om het bestaansrecht te herijken. Dit leidde onder meer tot de uitwerking van een nieuwe marketing-communicatiestrategie. In het kort komt het erop neer dat bij Paleis Het Loo alles draait om de bezoeker. De programmering bestaat uit succesnummers als *Winterpaleis Het Loo*, *Muziek op Zondag* en permanente en tijdelijke tentoonstellingen over relevante onderwerpen. Aan de basis staan altijd het paleis, de tuinen, stallen en *last but not least* de collectie.

Volgend jaar maakt *The Garden of Earthly Worries* opnieuw duidelijk dat aardse zorgen niet voor morgen zijn. De vier sculpturen herinneren ons niet alleen eraan dat we beter met de aarde en onze leefomgeving om kunnen en moeten gaan, maar ook dat iedereen daaraan kan en zelfs moet bijdragen. En

dat kan op talloze manieren, zoals de toepassing van duurzame materialen in de nieuwbouw en plaatsing van milieuvriendelijke installaties in het paleis.

In december 2019 was er een coronavirus-uitbraak in het Chinese Wuhan. Intussen is het virus ook in Nederland aanwezig. De effecten op de bedrijfsvoering van Paleis Het Loo voor 2020 zijn moeilijk in te schatten. Het museum zal in elk geval later opengaan dan de geplande openingsdatum dinsdag 31 maart 2020. De directie stelt verschillende scenario's op, brengt de financiële gevolgen in kaart en zal deze met de Raad van Toezicht bespreken. Hierbij staat vanzelfsprekend de gezondheid van onze medewerkers, vrijwilligers, leden van de Raad van Toezicht en de bezoekers voorop, net als die van de aannemers, bouwvakkers, restauratoren en verhuizers.

¹ Ook volgend jaar zal *The Garden of Earthly Worries* de aardse zorgen verbeelden in de paleistuinen.

2

2 Luchtfoto van het paleis en de tuinen tijdens de Vernieuwing & Verbouwing.

COLOFON

Tekst

Marieke Berendsen, Fabienne van Beek, Else de Boer, Laura Brown, Johan de Haan, Peter Schilder, Pien Harms, Heleen ten Heggeler, Michel van Maarseveen, Laura Meerveld, Marlies van Ravenswaaij, Liesbeth Schotsman, Gerdi Verbeet

Redactie

WerkOpZolder, Anton Kos

Beeldresearch

Angelique van den Eerenbeemd, Laura Brown

Traffic coördinatie

Esther Lipke, Paleis Het Loo

Vormgeving

Tripp creatieve communicatie

Druk

Drukkerij Coers & Roest

Stichting Paleis Het Loo

Nationaal Museum
Koninklijk Park 1
7315 JA Apeldoorn
paleishetloo.nl
info@paleishetloo.nl

Alle afbeeldingen

Alle afbeeldingen FotoMX / © Paleis Het Loo, tenzij anders vermeld.

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, niet elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van Paleis Het Loo.

© 2020, Paleis Het Loo

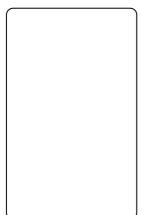

PALEIS HET LOO

BankGiroLoterij
WIN MEER, BELEEF MEER

Ministerie van Onderwijs, Cultuur en
Wetenschap

PALEIS HET LOO

Koninklijk Park 1 | 7315 JA Apeldoorn
+31 (0)55 - 577 24 00 | info@paleishetloo.nl | paleishetloo.nl